

MICHEL DE MONTAIGNE

ESEURI

CARTEA A DOUA

Traducere din franceză și note de
VLAD RUSSO

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Facsimilele din interior, preluate din așa-numitul „exemplar de la Bordeaux“ al *Eseurilor* lui Montaigne, au fost puse la dispoziția editurii de Biblioteca municipală din Bordeaux (S. 1238 Rés. C.), căreia îi mulțumim și pe această cale.

Pagina de gardă a ediției de față reproduce pagina de titlu a ediției a 2-a a *Eseurilor* (1582).

MICHEL DE MONTAIGNE
LES ESSAIS

© HUMANITAS, 2022,
pentru prezenta ediție în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României — Montaigne, Michel de Eseuri / Michel de Montaigne — trad. din franceză și note de Vlad Russo. — București: Humanitas, 2020 – 3 vol. — ISBN 978-973-50-6750-2 — Vol. 2. – 2022. — ISBN 978-973-50-7516-3 — I. Russo, Vlad (trad.; note) — 821.133.1-4=135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas
Comenzi telefonice: 0723 684 194

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

CARTEA A DOUA

CAPITOLUL I

Despre nestatornicia faptelor noastre

Cine se îndeletnicește cu cercetarea faptelor omenesti nu întâmpină nicicând mai multe piedici decât atunci când se apucă să le așeze cap la cap și să le pună în aceeași lumină, căci ele se contrazic de obicei în chip atât de straniu, încât pare cu neputință să iasă din atelierul unui singur meșter. Tânărul Marius e când fiul lui Marte, când fiul Venerei.¹ Bonifaciu VIII, se spune, s-a suit în jilțul papal ca o vulpe, odată suit, s-a purtat ca un leu, și a murit ca un câine.² Și cine ar crede că tocmai Nero, această adevărată întrupare a cruzimii, le-a răspuns celor ce-i înaintau spre semnare, potrivit cutumei, sentința de condamnare a unui ucigaș: „De-ar fi dat zeii să nu fi știut niciodată să scriu!“, într-atât i se strângea inima când osândește un om la moarte? Pildele sunt aici atât de numeroase și atât de lesne de găsit de către oricine, că mi se pare nefiresc să văd cum oameni cu judecată se străduiesc uneori să potrivească aceste frânturi, câtă vreme mie șovăiala îmi pare a fi cusurul cel mai obișnuit și mai vădit al firii noastre; dovadă acest celebru vers al autorului comic Publius:

1. Caius Marius Minor (110/108–82 a.Ch.), fiul marelui comandant și om politic roman cu același nume, a fost numit la început fiu al lui Marte, datorită mării sale îndrăzneli; apoi însă, dovedind calități cu totul opuse, i s-a spus fiu al Venerei.

2. Bonifaciu VIII (c. 1235–1303), a fost înscăunat papă în 1294, ca urmare a manevrelor sale în cadrul Curiei, a avut un pontificat despotice, încercând să impună supremația puterii spirituale asupra celei temporale, dar a murit bolnav și părăsit de toți.

GELL. [23]*

XVII, XIV,

4

*Este rea hotărârea care nu poate fi schimbată.*³

E oarecum îndreptățit ca omul să fie judecat după cele mai înrădăcinate trăsături ale vieții sale; văzând însă fireasca nestatornicie a apucăturilor și părerilor noastre, mi s-a părut adesea că până și autorii buni greșesc când se încapățânează să ne făurească un chip neclintit și statornic. Ei aleg un tipar general și, ținându-se de el, se apucă să rostuiască și să dea o noimă tuturor faptelor unui om vestit, iar când nu izbutesc să le potrivească succindându-le în fel și chip, le pun pe seama prefăcătoriei⁴. Augustus le-a scăpat însă, căci aflăm la acest bărbat o diversitate atât de vădită, neașteptată și necurmată de-a lungul întregii sale vieți, încât cei mai îndrăzneți judecători s-au lăsat păgubași, neatângându-se de el și nerostindu-se asupra lui. Eu unul mă încred mai greu în statornicia oamenilor decât în orice altceva, și în nimic nu cred mai lesne decât în nestatornicia lor. Cine le-ar judeca isprăvile în amănunt și separat, una câte una, ar nimeri mai adesea adevărul.

Din toată Antichitatea, cu greu alegem o mână de oameni care să-și fi dus viața în chip neschimbător și hotărât, țelul de căpetenie al înțelepciunii. Căci dacă am prinde această înțelepciune într-o singură vorbă, spune unul din vechime⁵, și dac-am aduna toate regulile vieții noastre într-una singură, aceasta ar fi a voi și a nu voi, neabătut, același lucru. Nu găsec cu cale, mai spune el, s-adaug: numaidecât voința să fie dreaptă, fiindcă dacă nu e dreaptă, este cu neputință să fie mereu una. Într-adevăr, am

3. Autorul comic citat de Aulus Gellius este Publilius Syrus.

* Cifrele italice între paranteze drepte trimit la Bibliografia de la sfârșitul volumului.

4. Ideea era obișnuită în epocă. În *Principele* ([111] XVIII), de pildă, Machiavelli spune că principele trebuie să fie asemeni leului și vulpii, să aibă forță și viclenie deopotrivă, să dea impresia că are toate virtuțile, dar să fie gata să-și încalce oricând cuvântul pentru a păstra puterea.

5. Înțeleptul antic, citat aproape cuvânt cu cuvânt de Montaigne, este Seneca ([72] XX).

aflat cândva că viciul e numai desfrânare și lipsă de măsură, și prin urmare e cu neputință să-i alăturăm statornicia. Există, zice-se, o vorbă a lui Demostene, cum că începutul oricărei virtuți e chibzuința și cântărirea, iar sfârșitul și încununarea ei, statornicia. Dacă am apuca-o pe o anumită cale bizuindu-ne pe rațiune, am alege-o pe cea mai bună, dar nimeni nu s-a gândit la asta:

*Nu vrea ce-a dorit, dorește ce-a iubit deunăzi;
Fierbe-ntruna, toată viața gata să se contrazică.*

HOR. [29] I,
I, 98–99

Noi urmăm îndeobște înclinațiile dorinței, la stânga, la dreapta, în sus, în jos, după cum ne poartă vântul împrejurărilor. Ne gândim la lucrul pe care-l vrem abia în clipa când îl vrem, și ne schimbăm la fel ca animalul ce ia culoarea locului în care-l așezăm. Înlocuim fără zăbavă lucrul pe care ni-l propunem la un moment dat, și tot fără zăbavă ne întoarcem pe urmele pașilor noștri: totul e doar șovăială și nestatornicie:

Și după cum ne cântă, dansăm ca o paiată.

HOR. [32]
II, VII, 122

Nu mergem, suntem purtați la vale, aidoma lucrurilor ce plutesc, când lin și când cu zbucium, după cum apele sunt molcome sau învolburate:

*făr' să știe vreunul
Ceea ce vrea și ce nu, și câtând, făr' o clipă de tihnă,
Locul să-și schimbe, gândind că astfel pot zvârli și povara.*

LUCR. [38]
III,
1057–1059

În fiecare zi o nouă toană, iar înclinațiile ni se schimbă odată cu schimbarea vremii.

*Căci așa cugetă omul trăind pe-a pământului față.
Fiece zi cum i-o dă Tatăl zeilor și-al omenirii!*⁶

HOMER
[26] XVIII,
136–137

6. Montaigne citează versurile în traducerea latină a lui Cicero.

Șovăim între îndemnuri diferite: nu voim nimic în chip liber, nimic în chip absolut, nimic statornic. În viața celui ce și-a propus și întipărit în minte anumite reguli și un anumit plan, s-ar vedea strălucind pretutindeni o cumpănire a deprinderilor, o rânduială și o legătură fără greș între unele și altele. (Empedocle observa la cei din Agrigent cusurul că se lăsau în voia plăcerilor de parcă aveau să moară a doua zi, dar își clădeau casele de parcă n-aveau să moară niciodată.) E un lucru lesne de lămurit: cum se vede la Cato cel Tânăr, cine a atins o strună le-a atins pe toate, sunetele își răspund într-o armonie desăvârșită și de netăgăduit. În cazul nostru, dimpotrivă, câte fapte, atâtea judecăți. Cel mai sigur, după mine, ar fi să le legăm de împrejurări, fără a le cerceta mai în amănunțime și a căuta să le găsim alte înlănțuiri.

În timpul samavolnicilor abătute asupra bieteii noastre țări⁷, mi s-a spus că o fată de prin partea locului în care mă aflam s-a azvârlit pe fereastră, ca să nu fie siluită de un nemernic de soldat încartiruit în casa ei; nereușind să-și curme viața în cădere, pentru a-și duce planul la bun sfârșit, vru să-și înfigă un cuțit în beregată, dar fu împiedicată. Cu toate astea, după ce-și pricinui o rană de toată frumusețea, mărturisi chiar ea că soldatul n-o asaltase decât cu cereri, rugăminți și daruri, dar că se temuse ca nu cumva până la urmă să treacă și la silnicii. Oricum, vorbele, purtarea și sângele vărsat vădeau o virtute demnă de o a doua Lucreție⁸. Atâta doar că am aflat, de fapt, că înainte și după întâmplarea cu pricina s-a dovedit a nu fi chiar așa de năzuroasă. Cum zice povestea: oricât de chipeș și de curtenitor ai fi, dac-ai dat greș în dragoste, nu te grăbi să tragi concluzia că aleasa inimii tale e

7. E vorba despre Războaiele Religioase care au bântuit în Franța cu intermitențe între 1562 și 1588.

8. Lucreția, figură legendară a virtuții romane, care s-a sinucis în urma violului la care a încercat s-o supună fiul lui Tarquinius Superbus, ultimul rege al Romei. Incidentul a dus la abolirea monarhiei și instaurarea republicii.

neapărat neprihănită; nu scrie nicăieri că un grăjdar n-o să-i vină de hac.⁹

Antigonos, prinzând drag de un oștean al său, pentru curajul și neînfricarea lui, porunci medicilor să-l lecuiască de o veche și ascunsă boală care-l muncea de amar de vreme; și, văzând el că după lecuire oșteanul devenise mai zăbavnic, îl întrebă ce pricină-l făcuse să se schimbe și să devină laș: „Pricina e chiar Măria Ta, răspunse acesta, căci m-ai scăpat de beteșugurile ce mă făceau să nu mai țin la viață.“ Un soldat al lui Lucullus, jefuit de dușmani, porni să se răzbune, atacându-i cu multă vitejie; după ce-și scoase părleala, Lucullus, privindu-l cu ochi buni, îi încredință o însărcinare primejdioasă, dându-i cele mai vajnice îndemnuri pe care le putea închipui,

Cu vorbe ce-ar putea să umple de bărbăție și-un fricos.

HOR. [29]

II, II, 36

„Trimite-n locul meu un soldat amărât care-a fost jefuit“, răspunse acela:

(Deși țaran de rând, acela i-a zis cu tâlc: „Păi să se ducă Acolo, unde spui matale, cel care și-a pierdut chimirul!“),

HOR. [29]

II, II, 39–40

refuzând hotărât să se ducă. Când citim că sultanul Mehmet, văzându-și trupele călcate-n picioare de unguri, l-a ocărât crunt pe Hassan, căpetenia ienicerilor săi, care se purtase mișelește în luptă; iar că acesta, drept răspuns, s-a năpustit cu furie, de unul singur, cu arma-n mână, în primul corp de oaste vrăjmaș ieșit în cale, care l-a înghițit pe dată – poate că nu atât de-o îndreptare-i vorba, cât de-o suceală, și nici de o firească cutezanță, cât de o răbufnire. Pe acela pe care-l văzurăți deunăzi viteaz nevoie mare, să nu vă prindă mirarea dacă-l întâlniți tot pe-atât de fricos a doua zi: ieri i-au dat aripi furia, nevoia, tovărășia, vinul sau glasul

9. Concluzia este un ecou al nuvelei XX din Ziua a doua a *Heptameroului* Margaretei de Navarra ([92] 214–215).

unei goarne; nu era o bărbăție născută din chibzuință, ci întărită de împrejurări, așa că nu-i de mirare să-l vedeți devenind altul în împrejurări opuse.

Aceste schimbări și contraziceri atât de iuți pe care le vedem în noi au făcut ca unii să-și închipuie că avem două suflete, iar alții, două forțe în noi, care ne mână și ne însoțesc, fiecare potrivit felului său, spre bine sau spre rău, căci o asemenea schimbare bruscă nu se împacă cu un ins având o alcătuire simplă. Pe mine nu doar vântul întâmplărilor mă poartă după cum bate, mă trage și mă împinge chiar firea-mi nestatornică; iar cine ia bine aminte vede că nu se află niciodată de două ori în aceeași stare. Eu îi dau sufletului meu când un chip, când altul, potrivit laturii dinspre care-l privesc. Dacă vorbesc despre mine în felurite chipuri e fiindcă mă privesc în chipuri felurite. Dintr-un anume unghi, toate contradicțiile sălășluiesc în mine într-un fel: sfios și neobrăzat, neprihănit și desfrânat, flecar și morocănos, stăruitor și indolent, ager și molâu, posac și vesel, mincinos și sincer, învățat și neștiutor, precum și darnic, zgârcit, risipitor. Pe toate le văd în mine într-un fel, după cum mă sucesc; și oricine se cercetează cu luare-aminte găsește în sine, ba chiar și în judecata sa, aceeași nepotrivire și același neastâmpăr. Eu nu pot spune despre mine nimic încheșat, simplu și temeinic, necețos și neamestecat, și nici redat printr-un singur cuvânt. *Distinguo* este termenul suprem al logicii mele.¹⁰

Deși sunt întotdeauna de părere că despre bine trebuie să vorbim de bine, și să socotim mai degrabă partea bună a lucrurilor acolo unde este cu puțință, ciudățenia firii noastre ne împinge totuși să făptuim adesea binele chiar la îndemnul viciului, dacă făptuirea binelui nu s-ar judeca numai după intenție. De aceea

10. *Distinguo* (lat. „a deosebi“) este un termen al logicii scolastice care anunța suspendarea unei dezbateri pentru a face loc unei discuții asupra nuanțelor unor cuvinte (devenit cu timpul sinonim cu o obiecție nefondată, menită să evite un răspuns limpede). Montaigne îl folosește însă în *Eseuri* ca pe un procedeu de aflare a adevărului prin „nuanțare subtilă“, prin analiza unor perechi de termeni contrari.

o ispravă îndrăzneată nu înseamnă neapărat că un om e curajos: cine e cu adevărat curajos ar fi așa întotdeauna și-n orice împrejurare. Dacă ar fi o deprindere a virtuții, și nu o răbufnire, vitejia l-ar face pe om să fie la fel de hotărât în toate împrejurările: și când e singur, și când e însoțit; și în duel, și-n bătălie, fiindcă, orice s-ar spune, vitejia nu e una pe caldarâm, și alta pe câmpul de luptă. Cu tot atâta bărbăție ar îndura boala în patul său și o rană pe câmpul de luptă, și nu s-ar teme mai mult de moarte în propria casă decât atunci când pornește la atac. N-am vedea unul și același bărbat năpustindu-se, plin de curaj și încrezător în sine, prin spărtura unui zid, și dându-se apoi de ceasul morții ca o muiere când pierde un fiu sau un proces. Când se pitește în fața ticăloșiei, dar înfruntă neabătut sărăcia, când tremură văzând scalpelul bărbierilor¹¹, dar e de piatră în fața săbiilor vrăjmașe, fapta e vrednică de laudă, nu omul. Mulți greci, spune Cicero, nu-și pot privi vrăjmașii, dar înfruntă neabătut boala. Cimbrii și celtibericii sunt taman pe dos. *Nimic nu poate fi uniform fără să aibă un anumit temei*. Nu-i vitejie împinsă mai departe în felul ei decât cea a lui Alexandru, dar într-un singur fel, și nu în deajuns și pretutindeni împlinit. Fără egal cum este, are și ea umbrele ei. Așa se face că-l vedem îngrijorat peste măsură la cea mai ușoară bănuială că ai săi ar unelti împotriva vieții lui, și apucându-se să-i supravegheze cu o înverșunată și necugetată nedreptate, și cu o teamă ce-i întunecă judecata firească. Și superstițiile, de care era așa de tulburat, ne oferă chipul unei firi cam temătoare. Iar căința lui nemăsurată pentru uciderea lui Clytos este și ea o mărturie a bărbăției sale inegale.

Toate câte le făptuim sunt doar frânturi răzlețe, iar noi vrem să dobândim cinstire pe seama unor îndreptățiri părelnice. Virtutea cere să fie practică doar pentru ea însăși, iar când uneori îi

11. În original, *les rasoirs des barbiers* („bricele bărbierilor“), dar evident nu e vorba de brice, ci de un instrument chirurgical, bărbierii executând în epocă, ca și mai aproape de noi, operații de mică chirurgie.

împrumutăm masca pentru alt scop, ne-o smulge îndată de pe chip. Ea este o tentă de culoare¹², trainică și vie odată ce ne-a îmbibat tot sufletul, și nu se lasă înlăturată fără să tragă totul după ea. Iată de ce pentru a judeca un om trebuie să-l urmărim înde-
 CIC. [16] V, lung și cu luare-aminte: dacă nu e unul statornic de dragul sta-
 I, 34 torniciei, unul *a cărui cale în viață e chibzuită și bine pregătită*, dacă schimbarea împrejurărilor îl face să-și schimbe pasul (calea, mai curând, căci pasul poate fi mai zorit sau mai domol), lăsați-l să-și vadă de drum: e unul care se dă după cum bate vântul, potrivit devizei lui Talbot al nostru¹³. Nu-i de mirare, spune unul din vechime¹⁴, că întâmplarea ne înrăurește așa adânc, de vreme ce trăim la voia întâmplării. Cine nu și-a rânduit viața după un plan nu poate rândui fiecare lucru în parte. Nu poate pune ordine în frânturi cine n-are o imagine a întregului în minte. La ce bun adună vopsele cine nu știe ce are de pictat? Nimeni nu-și face un plan neabătut în viață, iar hotărârile le luăm clipă de clipă. Arcașul trebuie mai întâi să știe ținta, și abia apoi să-și strunească mâna, arcul, coarda, săgeata și mișcările. Îndemnurile noastre nu duc nicăieri, fiindcă nu au nici țel, nici destinație. Nu e vânt prielnic pentru cel ce n-are un port spre care să se îndrepte.

Nu sunt de acord cu judecata celor care, contrar imputării aduse de fiul său, îl socoteau pe Sofocle gospodar priceput doar văzând o tragedie de-a lui. Și nici bănuielile parienilor trimiși să facă ordine în Milet nu mi se par de-ajuns pentru concluzia pe care au tras-o: cutreierând insula, ei au trecut pe răboj ogoarele

12. În original, *teinture*; exact aceeași metaforă e folosită de Montaigne și pentru rațiune (v. I, XXII, p. 110).

13. John Talbot (c. 1387–1453), conte de Shrewsbury, renumit comandant de oști englez, mort în Guyenne, în bătălia de la Castillon care a pus capăt Războiului de o Sută de Ani; francezii l-au prețuit mult, numindu-l *le roi Talbot*. Deviza înscrisă pe blazonul familiei era *prest d'accomplir* (fr. „gata la datorie”).

14. În întregul pasaj, Montaigne se inspiră din Seneca ([72] LXXI, LXXIV, XCIV).

mai bine lucrate și casele mai bine gospodărite de prin sate, apoi au însemnat numele stăpânilor și, convocând adunarea cetățenilor, i-au înscăunat pe aceia drept noi cârmuitori și dregători, socotind că, dacă s-au îngrijit cu spor de treburile proprii, se vor îngriji la fel și de cele obștești. Suntem făcuți cu toții din frânturi, cu o alcătuire atât de neîmplinită și pestriță, încât orice bucată, în orice împrejurare, își face propriul joc. Iar deosebirea între noi și noi înșine e la fel de mare ca aceea dintre noi și altul. *Să știi că-i mare lucru să fii unul și același.* De vreme ce ambiția îi poate învăța pe bărbați și curajul, și cumpătarea, și mărinimia, ba și dreptatea; de vreme ce lăcomia poate sădi în inima unui băiat de prăvălie, crescut la căldurică și în trândăveală, cutezanța de-a se avânta departe de cămin într-o corabie șubredă, aflată la cheremul valurilor și mâniei lui Neptun, învățându-l deopotrivă socotința și prudența; iar Venus însăși le dă hotărâre și îndrăzneală tinerilor încă mânați cu biciul și nuiaua, întărind totodată inima fragedă a fecioarelor agățate de poalele maicii lor:

SEN. [72]

CXX

*El [Cupidon] conducând-o, când paznicii dorm, pe furiș, singurică
Fata, prin beznă trecând, vine la tânărul ei,*

TIB. [87] II,

I, 75-76

nu e un semn de matură chibzuință a judeca doar după faptele noastre exterioare: trebuie să coborâm adânc în noi pentru a vedea ce ne pune în mișcare. Dar treaba fiind prea însemnată și prea plină de primejdii, aș vrea să se vâre într-înșea cât mai puțini inși.

CAPITOLUL II

Despre darul beției

umea nu e decât diversitate și neasemănare. Viciile sunt toate la fel într-un cântec sunt toate vicii, și pesemne că așa le socotesc stoicii. Dar deși sunt vicii în egală măsură, nu sunt vicii egale. Faptul că cine a încălcat hotarul cu o sută de pași,

HOR. [32] I,
I, 127–128

*drumul drept îl ține
Și nu calcă hotarul pus între rău și bine*

nu e mai rău din fire decât cine se află la numai zece pași de el nu-i de crezut; și nici că profanarea nu-i un păcat mai mare ca șterpelierea unei verze din grădina noastră:

HOR. [32] I,
III, 147–149

*Și nu știe s-aleagă ce-i rău de ce e bine,
Că una-i să calci varza unei grădini vecine,
Și alta e, din templu, să furi un vas zeiesc!*

Există aici tot atâta diversitate ca-n orice altceva. A încurca ordinea și gravitatea păcatelor e lucru primejdios: ucigașii, trădătorii, tiranii au prea mult de câștigat de aici, și nu e drept să-și ușureze cugetul pe motiv că altul e trândav, destrăbălat sau crede cu mai puțină tărie. Fiecare pune greul păcatului pe umerii semenilor, ușurându-l pe-al său. Adesea și cei care ne îndrumă împart prost viciile, după mintea mea. Așa cum Socrate spunea că cea dintâi îndatorire a înțeleptului e să deosebească binele de rău, la fel trebuie să spunem și noi ceștilalți, la care și ce-i mai bun e întinat de vicii, despre știința de a le deosebi; fără deosebirea asta bine cumpănită, omul virtuos și păcătosul sunt totuna și rămân neștiuți.

Fapt este că, între celelalte vicii, beția mi se pare un viciu grosolan și primitiv. La altele, spiritul participă mai din plin, ba există și vicii care au, nu știu cum, ceva ales, dacă se poate spune așa: la unele iau parte știința, sânguința, curajul, chibzuința, îndemânarea și rafinamentul – acesta însă ține întru totul de lucrurile trupești și pământești. De aceea, cel mai grosolan popor din câte se află azi pe lume e singurul care-l ține la mare preț.¹⁵ Celelalte vicii strică mintea, beția o pustiește însă și toropește trupul:

15. Montaigne face aluzie aici la germani, despre care va vorbi explicit mai jos și pe care-i mai pomenise în același context (v. I, xxv, p. 181). În *Jurnal de călătorie* făcea, de altfel, o observație similară ([112] 48).

*când a vinului aspră putere
Intră în trupuri și-oriunde în vine-și împărăștie focul,
Membrele sunt mai greoaie, picioarele șovăitoare
Se-mpleticesc, pe când limba se leagă și mintea se pierde,
Ochii sunt tulburi și strigăt, sughiț ori gâlceavă se naște.*

LUCR. [38]
III, 476–480

Cea mai rea stare a omului este aceea în care-și pierde cunoștința și stăpânirea de sine. Și se mai spune, între altele, că așa cum mustul care fierbe în butoi scoate deasupra tot ce zace pe fund, și vinul dă cep celor mai ascunse taine ale omului care a băut peste măsură,

*tu lesne dovedești
că poartă și-nțelepții în piept griji omenești,
gândul ascuns – prin vinul șăgalnic tu îl știi.*

HOR. [31]
III, XXI,
14–16

Iosephus¹⁶ povestește cum l-a tras de limbă pe un ambasador trimis de vrăjmași, după ce l-a îmbătat bine. Cu toate astea, Augustus, încredințându-i lui Lucius Piso, cuceritorul Traciei, cele mai tainice treburile sale, n-a avut nicicând a se plânge; și nici Tiberius de Cossus, căruia îi destăinuia toate planurile sale, deși îi știm pe amândoi atât de ahotnici după vin, că adesea a fost nevoie să fie duși acasă din Senat, beți și unul, și celălalt,

Și cu vinele umflate: din ajun, ca totdeauna!

VERG. [89]
VI, 15

Iar planul uciderii lui Cezar i-a fost împărțășit în amănunt deopotrivă lui Cassius, care bea doar apă, și lui Cimber, deși acesta se îmbăta adesea. De unde și răspunsu-i plin de haz: „De ce-aș ține la un tiran, eu care nu țin la băutura!” Pe germanii noștri îi vedem cum, doborâți de vin, își amintesc și locul de încartiruire, și parola, și rangul pe care-l au,

16. Istoricul roman Titus Flavius Iosephus (c. 37–100 p.Ch.) povestește întâmplarea în *Autobiografia* sa ([108] XLIV, 224–225).

IUV. [33]
XV, 47–48

*gângavi și nesiguri pe picioare,
Erau prada destinată unei biruinți ușoare.*

N-aș fi crezut că există o beție atât de adâncă, în stare să toropească și să amorțească simțurile în așa hal, de n-aș fi citit în cronici cum l-a poftit Attalos la cină pe Pausanias – cel ce l-a ucis apoi din aceeași pricină pe Filip, regele Macedoniei (care a vădit prin acele preafrumoase trăsături¹⁷ educația căpătată în casa și-n preajma lui Epaminondas) – și cum, pentru a-l face de nespusă ocară, îi dădu să bea atâta, încât acesta ajunsese să-și lase frumusețea, fără măcar să știe, ca o haimana de târfă, pe mâna catârگیilor și a câtorva bicisnici sclavi ai casei sale. Și tot așa, am aflat de la o nobilă doamnă, pe care o cinstesc și prețuiesc foarte, că lângă Bordeaux, spre Castres, unde i se află casa, o văduvă de la țară, cu reputația nepătată, simțind primele semne că a rămas grea, le spunea vecinelor ei c-ar fi înțeleș să fie însărcinată de-ar fi avut bărbat. Cum însă din zi în zi bănuiala ei se întărea, ajungând în cele din urmă de netăgăduit, femeia se văzu nevoită a pune să se anunțe în timpul prediciei că făgăduia să-l ierte pe cel ce-și va recunoaște și mărturisi fapta, iar de-i va fi și lui pe plac, să-l ia și de bărbat. Un tânăr argat de la plug, prinzând curaj în urma anunțului, mărturisi că într-o zi de sărbătoare își gășise în casă stăpâna, care băuse atâta vin, încât căzuse într-un somn

17. În original, *ces belles qualitez*. Ca de atâtea ori la Montaigne, formula este antifraștică. Marea majoritate a traducătorilor au corectat aici tacit, dar oarecum abuziv, *ces* („acele“) în *ses* („ale sale“). Pasajul este însă inspirat din *Biblioteca istorică* a lui Diodor din Sicilia ([103] XVI, XCIII–XCIV), care pune asasinarea regelui Filip II al Macedoniei (382–336 a.Ch.) de către Pausanias din Orestis pe seama refuzului regelui de a răzbuna afrontul suferit de acesta din partea lui Attalos. Dar tot Diodor strecoară și o aluzie privitoare la apucăturile lui Filip însuși: crescut ca ostatic la Teba (renumită pentru laxitatea moravurilor sale), în preajma polemarhilor Epaminondas și Pelopidas, el ar fi deprins nu doar virtuțile militare, ci și moravurile tebane, iar Pausanias, care-i fusese iubit lui Filip, ar fi putut fi mânat inițial și de gelozie.

CUPRINS

CARTEA A DOUA

I. Despre nestatornicia faptelor noastre	7
II. Despre darul beției	15
III. Obicei din Insula Cea	29
III. Trebile pe mâine	45
V. Despre conștiință	47
VI. Despre deprindere	52
VII. Despre titlurile onorifice	64
VIII. Despre afecțiunea taților pentru copii	68
IX. Despre armurile paților	94
X. Despre cărți	97
XI. Despre cruzime	113
XII. Apărarea lui Raimond Sebonde	130
XIII. Despre judecarea morții altora	336
XIII. Cum își pune mintea noastră piedici sieși	345
XV. Dorința noastră e sporită de dificultate	346
XVI. Despre glorie	353
XVII. Despre trufie	368
XVIII. Despre dezmințire	408
XIX. Despre libertatea credinței	414
XX. Nu avem parte de nimic neamestecat	419
XXI. Împotriva delăsării	422

XXII. Despre ștafetele călare	427
XXIII. Despre mijloacele nefaste folosite într-un scop bun	428
XXIII. Despre măreția romană	432
XXV. Să nu ne prefacem bolnavi	434
XXVI. Despre police.	437
XXVII. Lașitatea născătoare a cruzimii	438
XXVIII. Toate lucrurile au vremea lor	450
XXIX. Despre tăria sufletească	453
XXX. Despre un copil monstruos	461
XXXI. Despre mânie	463
XXXII. Apărarea lui Seneca și Plutarh.	471
XXXIII. Povestea lui Spurina.	478
XXXIII. Observații asupra mijloacelor lui Iuliu Cezar de a purta războiul.	487
XXXV. Despre trei femei alese.	496
XXXVI. Despre bărbații cei mai desăvârșiți	505
XXXVII. Despre asemănarea copiilor cu tații lor.	512
<i>Bibliografie</i>	547

ACEASTĂ EDIȚIE A FOST REDACTATĂ DE MONA ANTOHI ȘI CORECTATĂ DE CRISTINA JELESCU. VOLUMUL A FOST PAGINAT DE CORINA RONCEA ÎN MACHETA CREATĂ DE RADU GÂRMACEA ȘI MANUELA MĂXINEANU, CU CARACTERE MAIOLA ROMANE ȘI GRECEȘTI, DE RÂND, VERZALE ȘI CAPITĂLUȚE. FACSIMILELE DIN „EXEMPLARUL DE LA BORDEAUX“ (1588) ȘI PAGINA DE TITLU A CELEI DE A DOUA EDIȚII (1582) A ESEURILOR AU FOST PRELUCRATE DIGITAL DE DAN DULGHERU. LETRINELE ȘI FRIZELE AU FOST RESTAURATE ȘI COMPLETATE DE ANDREEA DOBRECI DUPĂ ORIGINALELE DIN EDIȚIA 1588. COPERTA ȘI SUPRACOPERTA AU FOST CONCEPTE DE IOANA NEDELICU. LUCRAREA S-A DAT LA TIPAR LA MONITORUL OFICIAL R.A., SPRE A SE IMPRIMA PE HÂRTIE OFFSET TONATĂ DE 80 DE GRAME, LA 17 MAI 2022, CÂND S-A ÎNTOCMIT ACEST COLOFON.